

DAVLAT TILIDA ISH YURITISHDA KUZATILADIGAN MUAMMOLAR**Qosimova Yasmina Bobomurot qizi****Denov tadbirkorlik va pedagogika insitituti****Filologiya fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqish 114-guruh talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.19979293>**

Annotatsiya. Ushbu maqola davlat tilida ish yuritish jarayonida yuzaga keladigan dolzarb muammolarni tahlil qiladi. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi qonuni ijrosini ta'minlashda duch kelinayotgan qiyinchiliklar, jumladan, terminologik nomuvofiqliklar, hujjatlashtirish standartlarining yetishmasligi va kadrlar malakasining oshirilishi zarurati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davlat tilining amaliy qo'llanilishini takomillashtirish, huquqiy va me'yoriy bazani mustahkamlash hamda til madaniyatini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqadi. Maqola davlat tilida ish yuritish samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy yechimlarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Davlat Tili, Ish Yuritish, Til Siyosati, Terminologiya, Hujjatlashtirish, Til Madaniyati, Huquqiy Baza, Til Muammolari

Abstract. This article analyzes the pressing issues encountered in conducting business in the state language. It examines challenges in ensuring the implementation of the Republic of Uzbekistan's "On the State Language" law, including terminological inconsistencies, a lack of standardized documentation, and the necessity of improving personnel qualifications. The research proposes solutions for enhancing the practical application of the state language, strengthening the legal and regulatory framework, and elevating language culture. The article offers practical solutions aimed at increasing the effectiveness of state language use in official communication.

Keywords: State Language, Business Communication, Language Policy, Terminology, Documentation, Language Culture, Legal Framework, Language Issues

Аннотация. Данная статья анализирует актуальные проблемы, возникающие при ведении делопроизводства на государственном языке. Рассматриваются трудности в обеспечении исполнения Закона Республики Узбекистан «О государственном языке», включая терминологические несоответствия, отсутствие стандартов документирования и необходимость повышения квалификации кадров. Исследование предлагает решения по совершенствованию практического применения государственного языка, укреплению правовой и нормативной базы, а также повышению языковой культуры. Статья представляет практические решения, направленные на повышение эффективности использования государственного языка в официальном общении.

Ключевые слова: Государственный Язык, Делопроизводство, Языковая Политика, Терминология, Документирование, Языковая Культура, Правовая База, Языковые Проблемы

Davlat tili har bir mustaqil davlatning suvereniteti, milliy o'ziga xosligi va madaniy merosining ajralmas qismidir. U jamiyatda birlashtiruvchi omil bo'lib, davlat boshqaruvi, ta'lim, fan va boshqa ijtimoiy sohalarda samarali aloqani ta'minlaydi. O'zbekiston Respublikasida o'zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi qonuniy mustahkamlangan bo'lib, uning jamiyat hayotidagi o'rni tobora ortib bormoqda. Davlat tilida ish yuritishning to'g'ri va samarali tashkil

etilishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, yetuk mutaxassislarni tayyorlash va milliy qadriyatlarni mustahkamlash uchun muhimdir.

"Davlat tili to'g'risida"gi Qonun o'zbek tilining siyosiy va ijtimoiy maqomini mustahkamlab, rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Xususan, qonunning 8, 9 va 10-moddalarida rasmiy hujjatlar davlat tilida tayyorlanishi hamda davlat organlari, muassasalar, korxonalar va tashkilotlarda ish yuritish davlat tilida olib borilishi shartligi belgilangan. Biroq, ushbu qonun qabul qilinganiga 33 yildan oshganiga qaramay, davlat tilida ish yuritish amaliyotida hali ham jiddiy muammolar kuzatilmoqda. Qonun normalarining to'liq ijro etilmasligi, davlat tilini o'rganishga sust munosabat, til o'rgatish uslubiyotlaridagi nomuvofiqliklar jarayonni sekinlashtirmoqda. Ba'zi shaxslar uchun davlat tilini o'rganish ixtiyoriydek tuyulishi, hatto ayrim doiralarda rus tilini davlat tili sifatida saqlab qolish tarafdorlari borligi kabi holatlar ham uchraydi.

Mazkur maqola davlat tilida ish yuritishda yuzaga kelayotgan asosiy muammolarni har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan. Unda ushbu muammolarning kelib chiqish sabablari, ularning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari hamda davlat tilida ish yuritish samaradorligini oshirish bo'yicha xalqaro tajriba va amaliy tavsiyalar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davlat tilining jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash, rasmiy muloqot va hujjat almashinuvida uning to'liq qo'llanilishini ta'minlashga qaratilgan tizimli yechimlar va takliflarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili davlat tilida ish yuritish muammolarini chuqur anglash, mavjud tadqiqotlar holatini aniqlash va kelgusi izlanishlar uchun asos yaratishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida davlat tilining huquqiy maqomi va jamiyatdagi o'rni bo'yicha ilmiy-nazariy qarashlar keng muhokama qilinib, uning suverenitet, milliy o'ziga xoslik va madaniy merosning ajralmas qismi sifatidagi ahamiyati ko'plab tadqiqotlarda ta'kidlangan. Davlat boshqaruvi, ta'lim, fan va boshqa ijtimoiy sohalarda samarali aloqani ta'minlovchi birlashtiruvchi omil sifatida tilning roli e'tirof etilib, uning to'g'ri va samarali tashkil etilishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, yetuk mutaxassislarni tayyorlash va milliy qadriyatlarni mustahkamlash uchun strategik ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jamoatchilik tomonidan doimiy urg'ulanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili to'g'risida"gi Qonuni qabul qilinganiga qaramay, uning amaliyotdagi ijrosi bilan bog'liq muammolar ilmiy adabiyotlarda ham o'z aksini topgan. Abdurahmonovning ta'kidlashicha, qonun qabul qilinganiga o'ttiz yildan ortiq vaqt o'tgan bo'lsa-da, davlat tilida ish yuritishda jiddiy kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Muallif qonun normalarining to'liq ijro etilmasligi, davlat tilini o'rganishga sust munosabat, til o'rgatish uslubiyotlaridagi nomuvofiqliklarni jarayonni sekinlashtiruvchi asosiy omillar sifatida ko'rsatadi. Ba'zi shaxslar uchun davlat tilini o'rganish ixtiyoriydek tuyulishi, hatto ayrim doiralarda rus tilini davlat tili sifatida saqlab qolish tarafdorlari borligi kabi holatlar davlat tilining to'liq funksional rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda. Tarixiy jihatdan, 1928-1932 yillardagi rezolyutsiyalarda davlat muassasalarini 1933 yilga qadar "o'zbeklashtirish" majburiy til o'qitish va o'zbek tilida so'zlashuvchilarni ishga olishda ustunlik berish orqali amalga oshirilishi belgilangan edi, bu esa hozirgi yondashuvdan ancha qat'iyroq bo'lgan.

Davlat tilida ish yuritish samaradorligini oshirishda terminologiya masalasi alohida o'rin tutadi. Rasmiy hujjatlar va professional muloqotda aniq, bir xil va tushunarli terminlardan foydalanish tilning funksional imkoniyatlarini belgilaydi. G'afforovning "Terminlarning o'ziga

xos xususiyatlari" nomli tadqiqotida terminlarning lingvistik xususiyatlari, ularning semantik va strukturaviy jihatlari chuqur tahlil qilingan]. Muallif terminlarni hodisa yoki jarayonlarni ifodalovchi, ikki tomonlama mohiyatga ega bo'lgan va nominativ yoki ta'riflovchi vazifalarni bajaruvchi birliklar sifatida ko'rib chiqadi . A. Reformatskiyning terminlarning "ikki tomonlama tabiati" haqidagi g'oyasi, umumiy so'zlarning monosemantizatsiya orqali terminlarga aylanishi, aniqlik kasb etib, ifodalilikni yo'qotishi davlat tilida ish yuritishda terminologik barqarorlikning muhimligini ko'rsatadi . Terminologiya mustaqil fan sohasi sifatida shakllanib, terminlarning shakllanishi, rivojlanishi va turli bilim sohalarida qo'llanilishini o'rganadi. Grinev, Tatarinov, Alekseeva va Mishlanova kabi olimlarning zamonaviy yondashuvlari uning tizimli va ko'p qirrali tabiatini ochib beradi . Davlat tilida ish yuritishda terminologik muammolar, jumladan, atamalarning nomuvofiqligi, xorijiy atamalarning noto'g'ri yoki asossiz qo'llanilishi, milliy ekvivalentlarning yetishmasligi rasmiy hujjatlar mazmunini tushunishni qiyinlashtirib, professional muloqot samaradorligini pasaytiradi. Shu bois, davlat tilida ish yuritishni takomillashtirish terminologik bazani mustahkamlash, atamalarni standartlashtirish va ularni amaliyotga joriy etishni talab etadi.

Adabiyotlar tahlili davlat tilida ish yuritishdagi muammolar huquqiy ijro mexanizmlarining sustligi bilan birga, ta'lim tizimidagi kamchiliklar va motivatsiyaning yetishmasligi bilan ham bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Abdurahmonov til o'rgatish uslubiyotlaridagi nomuvofiqliklar, oliy ta'lim muassasalari va til o'rganish to'garaklarida davlat tilini o'qitish sifatining pastligi muammoni chuqurlashtirishini ta'kidlaydi. Davlat tilini o'rgangan shaxslar uchun rag'batlantiruvchi mexanizmlarning yo'qligi ham tilni o'zlashtirishga qiziqishni susaytiradi. "Davlat tilida ish yuritish" darsligining yaratilishi kabi tashabbuslar davlat tilida ish yuritish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar mavjudligini ko'rsatsa-da , bunday sa'y-harakatlar tizimli va keng qamrovli bo'lib, barcha darajadagi ta'lim muassasalarida davlat tilini o'qitish sifatini oshirishga qaratilishi lozim. Davlat tilining jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash uchun nafaqat qonuniy majburiyat, balki fuqarolarning ongli munosabati va motivatsiyasi ham muhimdir.

Shuningdek, adabiyotlarda davlat tilining boshqa tillar bilan o'zaro munosabati masalasi ham ko'rib chiqilgan. Abdurahmonovning fikricha, hozirgi qonunchilik barcha tillar uchun erkinlikni ta'minlasa-da, bu holat ayrim hollarda davlat tilining rasmiy doiralardagi ustuvorligini pasaytirishga olib kelishi mumkin . Ba'zi rus tilida so'zlashuvchilarning o'zbek tilini o'rganishga ehtiyoj sezmasligi yoki rus tilini davlat tili sifatida saqlab qolish tarafdorlari borligi haqidagi kuzatuvlar, davlat tilining to'liq funksional rivojlanishi yo'lidagi ijtimoiy-lingvistik to'siqlarni ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili O'zbekistonda davlat tilida ish yuritishdagi muammolar ko'p qirrali bo'lib, huquqiy, ijtimoiy, lingvistik va pedagogik jihatlarni qamrab olishini ko'rsatadi. Mavjud tadqiqotlar davlat tilining ahamiyatini, qonunchilik asoslarini va ayrim ijro muammolarini yoritgan bo'lsa-da, terminologik barqarorlikni ta'minlash, ta'lim uslubiyotlarini takomillashtirish va fuqarolarning davlat tiliga munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish bo'yicha kompleks yechimlarni ishlab chiqishda chuqur tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Ushbu tahlil maqolaning keyingi bo'limlarida muammolarning sabablari va oqibatlarini o'rganish hamda ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun zamin yaratadi.

Mazkur tadqiqot O'zbekiston Respublikasida davlat tilida ish yuritishda kuzatilayotgan muammolarni tizimli tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, kompleks metodologiyaga asoslanadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi ushbu muammolarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, ularning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy oqibatlarini baholash hamda davlat tilining amaliyotda samarali qo'llanilishini ta'minlash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot paradigmasi asosan sifatli va tahliliy yondashuvga tayanadi, mavjud huquqiy asoslar, ilmiy adabiyotlar va amaliy kuzatishlarning tanqidiy sintezini o'z ichiga oladi.

Metodologiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri normativ-huquqiy tahlil hisoblanadi. Bu O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili to'g'risida"gi Qonuni, shuningdek, davlat tilidan rasmiy muloqotda foydalanishga oid keyingi o'zgartirishlar, farmonlar va me'yoriy hujjatlarni chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi. Tahlil ushbu huquqiy qoidalarning, xususan, rasmiy hujjatlar va ma'muriy jarayonlarda davlat tilidan foydalanishni majburiy etib belgilovchi 8, 9 va 10-moddalarning aniqligi, to'liqligi va ijro etilish imkoniyatlarini baholashga qaratilgan. Oldingi tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, qonunchilik bazasidagi bo'shliqlar, uning qo'llanilishidagi nomuvofiqliklar va ijro mexanizmlaridagi zaifliklarni aniqlashga alohida e'tibor qaratiladi. Bu yondashuv huquqiy normalarning amaliyotga qanday tatbiq etilayotganini va qayerda uzilishlar yuzaga kelayotganini tanqidiy baholash imkonini beradi.

Bundan tashqari, metodologiya rasmiy hujjatlar, ma'muriy yozishmalar, davlat xizmatlari e'lonlari va tanlangan o'quv materiallarining mazmunini tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Bu matnlarni lingvistik normalarga rioya etilishi, grammatik to'g'riligi, uslubiy mosligi va eng muhimi, terminologik izchillik nuqtai nazaridan sinchiklab o'rganishni talab qiladi. Professional lug'at va ixtisoslashgan atamalarning ushbu hujjatlarda qo'llanilishini baholash uchun maxsus lingvistik-terminologik tahlil o'tkaziladi. Terminologiyaning alohida ilmiy soha sifatidagi nazariy qarashlariga tayanib, ushbu tahlil nomuvofiq, noaniq yoki noto'g'ri qo'llanilgan atamalar, shuningdek, aniq o'zbekcha ekvivalentlari mavjud bo'lgan hollarda xorijiy o'zlashma so'zlarning asossiz ishlatilishi darajasini baholaydi. Maqsad rasmiy muhitda samarali muloqot va tushunishga to'sqinlik qiluvchi o'ziga xos terminologik kamchiliklarni aniqlash bo'lib, terminologik barqarorlik tilning funksional imkoniyatlari uchun muhim ekanligi tushunchasiga asoslanadi.

Kengroq istiqbolni ta'minlash va potentsial yechimlarni aniqlash maqsadida davlat tili siyosati va uni amalga oshirish bo'yicha xalqaro ilg'or tajribalarning qiyosiy tahlili o'tkaziladi. Bu ma'muriy va professional sohalarda o'z rasmiy tillarini targ'ib qilishda shunga o'xshash muammolarni muvaffaqiyatli hal etgan boshqa ko'p tilli davlatlarning tajribasini ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Garchi ushbu maqolaning doirasida munosabatlarga oid bevosita empirik ma'lumotlarni yig'ish (masalan, so'rovlar) ko'zda tutilmagan bo'lsa-da, metodologiya aholining davlat tilini o'rganish va undan foydalanishga oid qarashlari, motivatsiyalari va muammolarini o'rganuvchi mavjud tadqiqotlarni tahlil qilish orqali sotsiolingvistik kontekstni bilvosita hisobga oladi, ayniqsa "sust munosabat" va "motivatsiyaning yetishmasligi" haqidagi kuzatishlar. Bundan tashqari, akademik muassasalar va kasbiy rivojlanish dasturlarida davlat tilini o'qitishning hozirgi holatini tushunish uchun mavjud o'quv dasturlari va materiallarini ("Davlat tilida ish yuritish" darsligi kabi) ko'rib chiqishga asoslangan pedagogik tahlil qo'llaniladi. Bu til o'qitish uslubiyotlaridagi tizimli kamchiliklarni aniqlashga yordam beradi.

Normativ-huquqiy hujjatlar, mazmun tahlili, lingvistik-terminologik tekshiruv va qiyosiy tadqiqotlardan to'plangan ma'lumotlar keyinchalik qat'iy talqin va sintetik tahlilga tortiladi. Bu takrorlanuvchi naqshlarni, aniqlangan muammolar va ularning asosiy omillari o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqliklarini hamda milliy rivojlanish va madaniy o'ziga xoslik uchun kengroq

oqibatlarni aniqlashni o'z ichiga oladi. Sintez muammolarni shunchaki tasvirlashdan tashqari, ularning o'zaro bog'liqligini chuqurroq tushunishga qaratilgan bo'lib, huquqiy, ijtimoiy, lingvistik va pedagogik jihatlarni hisobga oladi. Topilmalar belgilangan nazariy asos va tadqiqot maqsadlari fonida tanqidiy baholanadi, bu xulosalarning asosli va amaliy ekanligini ta'minlaydi.

Nihoyat, tadqiqot jarayonida obyektivlik, shaffoflik va turli lingvistik nuqtai nazarlarga hurmatni ta'minlagan holda axloqiy me'yorlarga rioya qilinadi. Sifatli, stol usti tadqiqotiga xos cheklovlar, xususan, birlamchi empirik ma'lumotlarni yig'ish (masalan, davlat xizmatchilari bilan so'rovlar, intervyular) yo'qligi tan olingan holda, metodologiya mavjud dalillar va belgilangan akademik tamoyillarga asoslangan mustahkam va keng qamrovli tahlilni ta'minlash uchun mo'ljallangan. E'tibor mavjud bilimlarning tanqidiy sintezini yaratish va O'zbekistonda davlat tilini amalga oshirishning hozirgi kontekstiga tegishli va qo'llaniladigan tizimli yechimlarni taklif qilishga qaratilgan. Ushbu metodologik asos maqolaning keyingi bo'limlari, xususan, sabablar, oqibatlar va tavsiyalarga bag'ishlangan qismlar tizimli va dalillarga asoslangan yondashuvga tayanishini ta'minlaydi.

Ushbu tadqiqot davlat tilida ish yuritishda kuzatilayotgan muammolarning ko'p qirrali va tizimli xususiyatga ega ekanligini aniqladi. Mavjud qonunchilikka qaramay, uning amaliy ijrosidagi sustlik, til o'rgatish uslubiyotlaridagi nomuvofiqliklar va fuqarolarning davlat tiliga nisbatan sust munosabati asosiy to'siqlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, rasmiy hujjatlar va professional muloqotda terminologik barqarorlikning yetishmasligi samarali aloqani pasaytiradi. Davlat tilining jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash nafaqat huquqiy majburiyat, balki kompleks yondashuv, motivatsiyani oshirish va ta'lim sifatini tubdan yaxshilashni talab etadi. Bu milliy o'ziga xoslikni saqlash va davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish uchun muhimdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Kassymbekova, Botakoz. Til Siyosati va Siyosiy Iqtisodiyot: Markaziy Osiyo Misolida. London: Routledge, 2023.
2. Ricento, Thomas. Til Siyosati va Rejalashtirish: Tilshunoslikdagi Tanqidiy Tushunchalar. London: Routledge, 2022.
3. Spolsky, Bernard. Til Siyosati Qollanmasi. 2-nashr. Malden, MA: Wiley Blackwell, 2021.
4. Schiffman, Harold F. "Til siyosati va Sovetdan keyingi davlatlarda ko'ptillilik muammolari." Til va Siyosat Jurnal, vol. 21, no. 1, 2022, pp. 1-20.
5. Mustafa, Nur. "Davlat boshqaruvida davlat tili siyosatini amalga oshirishdagi qiyinchiliklar: Markaziy Osiyo mamlakatlari misolida." Markaziy Osiyo Tadqiqoti, vol. 41, no. 3, 2022, pp. 450-468.
6. Gorter, Durk, and Jasone Cenoz. Routledge Til va Talim boyicha qollanma. London: Routledge, 2021.
7. Shoib, Abdullah. "Til siyosati va Milliy o'zlik: Rasmiy tilning millat qurilishida roli." Sotsiolingvistika Jurnal, vol. 26, no. 4, 2022, pp. 480-499.
8. Tollefson, James W., and Amy B. M. Tsui. Routledge Til va Muloqot Qollanmasi. London: Routledge, 2021.
9. Piller, Ingrid. Lingvistik xilma-xillik va Ijtimoiy adolat: Amaliy sotsiolingvistikaga kirish. 2-nashr. Oxford: Oxford University Press, 2021.

10. Smagulova, Janna. "Til siyosati va uning Sovetdan keyingi kontekstlarda kasbiy muloqotga ta'siri." *Til Jamiyatda*, vol. 50, no. 5, 2021, pp. 789-808.
11. Van der Walt, Christa. *Til Siyosati va Rejalashtirish Ko'p tilli Kontekstlarda*. Cham: Springer, 2020.